

hogy mi lesz az állammal – osztozunk gyöt-rődésében, nehézségeiben, de megoldást nem kapunk.

A szerző azzal ajánlja művét, hogy érveit akkor is értékeljük és hallgassák meg, ha válaszaival végül is nem értenek egyet. Tartalmilag vagy értékszempontból pedig azzal igazolja a művet, hogy a levezetés olvasói láthatják, logikailag hova vezet az államfejlődés, és még időben beavatkozhatnak, megvonhatják támogatásukat azoktól a lépésektől, melyek bekövetkezését nem tartják kívánatosnak. Kísértetiesen emlékeztet mindez Machiavelli A FEJEDELEM-ének megítélésére – sokan gondolták, hogy Machiavelli azért mutatja meg a mérget, hogy meg lehessen találni el-lenszerét.

Jászay is drámaian mutat rá arra a társadalomra leselkedő veszélyre, hogy a társadalmi folyamatokat ellenőrizni képtelen és önmagát épp csak fönttartó állam erős kísértést érez a totalitarizmusba fordulásra. Ennek legriasztóbb oldala, hogy ezt adott esetben maga a társadalom is elfogadhatónak vagy egyenesen jónak találhatja. Ez az a demokratikus zsarnokság, melyről már a múlt században oly érzékletes képet nyújtott a Jászay által kiemelt tisztelettel idézett Tocqueville: ez a hatalom az egyenlőségben nevelt és élő embereket szelid és békés szolgaságban tartja. A vitatható módszer ellenére és az izgalmas részletek mellett ezért számomra Jászay művének legfontosabb üzenete az, hogy óvakodjunk, ha az állam az egyenlőséggel kíván minket boldoggá tenni vagy megvásárolni. Tehát köszönjük meg a szerzőnek, hogy – legalábbis egy szellemi kaland erejéig – megtanított minket az állam fejével gondolkodni.

Paczolay Péter

ÚTJELZŐK VÁLTOZÁSA?

*Bánki M. Csaba: Az agy évtizedében
Biográf, 1994. 360 oldal, 489 Ft*

A pszichológiában és a pszichiátriában, az emberi magatartással foglalkozó tudományokban immár több mint száz éve két egy-

mást kizáró vagy legalábbis nehezen összeegyeztethető felfogásmód, paradigma viaskodik egymással. Az egyik szerint a normális vagy a kóros magatartás jellegzetességei túlnyomórészt vagy kizárólag az agyműködés elveivel magyarázhatók. Az aggyal foglalkozó tudomány fejlődésének megfelelően ezek az elvek fokozatosan változtak, az agyműködés alapvető mechanizmusait mindig máshol keresték – régebben az anatómiai felépítésben vagy a szövettani elváltozásoknál, korunkban leginkább a biokémia szintjén –, maga a paradigma azonban a XIX. században élt Wilhelm Griesinger óta, aki a pszichiátriai betegségeket az agy betegségeinek minősítette, lényegében nem változott.

A pszichogenetikusan szemben a kóros és az egészséges magatartási megnyilvánulások mögött nem az agyműködés elveit, hanem a magatartás és az érzelmi élet autonóm jellegzetességeit és törvényszerűségeit kereste. Ennek megfelelően például a pszichoanalízis – a pszichogenetikusan szemben talán legtelivébb változatát képviselve – a pszichiátriát önálló pszichológiai módszerként, az élettan és a kórélettan befolyásától mentesen kívánta kiépíteni.

Mind a két paradigma fennmaradt, győzelmeket és vereségeket könyvelt el. Ma már nem fojthatjuk el mosolyunkat, amikor például régi pszichoanalitikus tanulmányokban az epilepszia mélylélektani hátterét boncolgatják a szerzők. Hiszen manapság aligha képezheti vita tárgyát, hogy az epilepszia szervi agybetegség, bár más organikus elváltozásokhoz hasonlóan lefolyását módosíthatják lelki befolyások is. A neuroleptikumok, az elmebetegségek gyógyítását forradalmasító gyógyszerek felfedezése és több évtizedes alkalmazása igen erős bizonyítéka a szkizofrénia és más pszichiátriai betegségek biokémiai hátterének.

Máskor viszont a cerebrocentrikus, agyközpontú paradigma fogott mellé. Számos nagy hírveréssel beharangozott teória tűnt el időközben a tudománytörténet temetőjében a szkizofrénia pajzsmirigyelméletétől a demetilálási hipotézisig (vagyis hogy az elmebetegségeket egy kémiai vegyület kóros lebontása, a metilgyóktól való megfosztása, demetilálása okozza). Az igen elterjedt neurotikus megbetegedéseknél a szervi elméletek mindeddig – úgy tűnik – kevés haszno-

sítható eredményt hoztak, lényegében csődöt mondtak.

Víszonylag új fejleménynek mondhatók a két paradigma egyeztetésére irányuló kísérletek. Nehezen vonható kétségbe, hogy mind a magatartás szervi, agyi eredetű, mind pedig autonóm befolyásolhatóságára sok példa. Számos agybetegség, az úgynevezett organikus pszichoszindrómák az Alzheimer-kórtól a ma már ritkaságszámba menő progresszív paralízisig, a verbaj központi idegrendszeri formájáig, az agydaganatoktól az agyzúzóadásig kifejezetten és jól felismerhetően megváltoztatja (vagy legalábbis megváltoztathatja) az érzelmi életet, a gondolkodásmódot, a magatartást. Ami pedig az érzelmek és az indulatok öntörvényűségét, pszichogén irányítottságát illeti, az Arisztotelész óta közhely. A két szabályozási szint ugyanakkor átjárható egymás számára, a pszichés tapasztalatok agyi (mai tudásunk szerint biokémiai) változásokat idéznek elő, amelyek aztán – leegyszerűsítve kifejezve – önállósulhatnak, és kisebb vagy nagyobb mértékben áttörhetik az emberi lélek pszichológiai autonómiáját. Filozófiailag a probléma az évezredes test-lélek vitában csapódik le, és nem véletlen, hogy pszichológusok és agykutatók (mint például a nagyon híres John Carew Eccles) éppen olyan szívesen írnak ezzel a kérdéssel foglalkozó bölcséleti munkákat, mint ahogy filozófusok is szükségét látják az agykutatás újabb és újabb fejleményei tanulmányozásának.

Az utolsó egy-két évtizedben, aligha kétséges, az igazán izgalmas új eredmények az agykutatás felől jöttek. Az olyan pszichogenetikus tudományágakban, mint amilyen a pszichoanalízis, a szociálpszichológia vagy a szociálpszichiátria, az ötvenes-hatvanas, részben a hetvenes évek nagy fellendülése, izgalmas eredményei után félreismerhetetlenek a pangás jegyei. Ugyanakkor a pszichogenetikus szakemberek – Magyarországon biztosan, de a nyugati országokban is – humán beállítottságuknál fogva szívesebben és gyakrabban nyúlnak a tollhoz, „grafománabbak”, mint az inkább természettudományi beállítottságú agykutatók; a szélesebb nagyközönség tehát a pszichogenetikus irányzat törekvéseit jobban ismeri.

Ezért üdvözlendő nyomatékosan, hogy Bánki M. Csaba elmegyógyász, a magyaror-

szági biológiai pszichiátria egyik leghatározottabb arcélű, legtájékozottabb és nemzetközi hírű művelője vállalkozott a „neuroscience” legújabb fejlődésének népszerű összefoglalására, fontos eredményeinek az úgynevezett művelt nagyközönség számára való közvetítésére. Bánki könyvének elolvasása hasznos szellemi élmény és élvezetes időtöltés.

Kezdjük a munka erényeivel. Bánki széles körű olvasottságára a fentiekben már utaltunk; Magyarországon ez – ahol sok konzervatív elmegyógyász (az egyensúly kedvéért: pszichoanalitikus is) csupán a nyilatkozatok szintjén ismeri szakterülete legfontosabb törekvéseit – különös elismerést érdemel. De nem hiányoznak Bánkiból a didaktikus képességek sem. Amennyire a bírálótíró, aki foglalkozása révén valamennyire tájékozott a viselkedéstudományokban, meg tudja ítélni, AZ AGY ÉVTIZEDÉBEN olvasója akkor is megértheti Bánki eszmefuttatásait, ha nem az orvosegyetem padjait koptatta. (Szellemi erőfeszítésre persze szüksége lesz, de ez aztán csakugyan nem takarítható meg az efféle emelt szintű felvilágosítás esetén.)

A könyv felépítése logikus és jól átgondolt, könnyen áttekinthető. Bánki lényeglátó képességéről is jeles, sőt kítűnő bizonyítvány állítható ki: mindaz, amit kiválasztott az agytudomány nehezen áttekinthető halmazából, csakugyan a legfontosabb, a leglényegesebb a teljesen vagy félig laikus olvasó számára.

Mindazonáltal nincs okunk rá, hogy elhallgassuk néhány fenntartásunkat. Az első Bánki beállítottságára vonatkozik – természetesen nem arra, hogy biológiai pszichiáter, hanem hogy hajlik az agykutatás egyoldalú apológiájára. Az agykutatás sokkal biztat, egyet-mást, nem is keveset be is váltott már az ígéreteiből, de annyit azért nem, mint amennyit túlzó hívei feltételeznek róla. (Ebben hasonlít a pszichoanalízisre és a szociálpszichiátriára, sőt talán az egész orvostudományra is.) Ehhez persze Bánkinak is a *Prinzip Hoffnung*hoz kell folyamodnia: könyve első fejezeteiben gyakran hangsúlyozza, hogy mennyi csodálatos eredményt fog majd az agykutatás a XXI. században létrehozni. Ez ugyan könnyen lehetséges, sőt valószínű, de bizonyosnak nem mondható – ugyan ki hitte volna a XX. század elején, hogy még nyolcvan-kilencven év múlva is emberek milliói

fognak majd daganatos betegségekben meghalni? –, és annál aggálytalanabban leírható, mert nem valószínű, hogy a jóslat elhibázása miatt Bánkit bárki is felelősségre vonhatná úgy 2095 táján.

Bánki eléggé figyelmen kívül hagyja azt is, hogy az agykutatás ma még minden eredménye ellenére amolyan „rendezetlen halmaz”, amelyből nemcsak a nagy elmélet hiányzik, hanem tulajdonképpen a középszintű teóriák is. Ez minden bizonyos szükségesszerű, tudományos elméletek felhalmozási szakaszában elkerülhetetlen, és nem lehetetlen – miként azt a tudománytörténet már sokszor átélte –, hogy az egyelőre ősködként gomolygó káoszról egy új Darwin, az agykutatás talán már szárnyait bontogató Einsteinje nagyszerű új építményként (ahogy azzal a nem euklideszi geometria megalapítójaként Bolyai János dicsekedett) *egy új világot hoz majd létre*.

Értelmes ember aligha tagadhatja például, hogy a szkizofréniának sok köze van az agy dopamin-anyagcseréjéhez, a depresszióknak pedig a szerotoninéhoz. De egyelőre még teljesen nyitott, hogy ezeknek (és más) biokémiai elváltozásoknak mekkora pontosan a klinikai és a normálpszichológiai fontosságuk, mennyire okai és mennyire csupán kísérői kisebb vagy nagyobb mértékben autonóm, pszichogenetikus módon létrejövő betegségeknek, pszichológiai jelenségeknek. Vagyis éppen az alapkérdések tisztázatlanok még.

Bánki stílusa folyamatosan és könnyen olvasható, de néhol – nyilván félreértett didaktikai szükségletek miatt – túlzottan szájbarágni igyekvő. Bánki ugyan jobban ír, mint az átlagos szakember, de nem éri el a magyarországi tudománynépszerűsítés olyan nagyjainak színvonalát, mint amilyen Benedek István, Czeizel Endre vagy Vekardi László. A szöveget kísérő rajzok általában informatívak és találók, de néha egy letűnt kor tudománynépszerűsítő szükségleteit próbálják „vicces” formában kielégíteni.

Bánki M. Csaba könyve azonban mindent egybevetve jelentős nyeresége a magyarországi magatartás-elméleti tudománynépszerűsítésnek, amelyet a gyorsan és megbízhatóan tájékozódni kívánók nagy haszonnal forgathatnak.

Harmat Pál

AZ ELREJTŐZÖTT PRÓFÉTA

Gershom Scholem: A kabbala helye az európai szellemtörténetben. Válogatott írások I–II

*Fordította Bendl Júlia, Adamik Lajos, Berényi Gábor, Turán Tamás**

Atlantisz, 1995. 248 + 328 oldal, 995 Ft

1

Gershom Scholem 1973 tavaszán egy hosszú és különösképpen megvilágító interjút adott a *Sdemot* két (korábbi és akkori) főszerkesztőjének, Muki Tsurnak és Abraham Shapirának. A beszélgetésben az interjú készítői úgy adták fel Scholemnek a labdát, hogy az a válaszainak egész sorában összefüggést teremthessen élete, világhírű tudományos munkássága, politikai elközelései és – bár szemérmes és rejtett – prófétai elhivatottságérzése között. Az interjú végszava – s ezzel a kétkötetes válogatás zárómondata – így hangzik: „*Ha az emberiség valaha is megszűnik úgy érezni, hogy a világban létezik egy misztérium, egy titok, akkor elvesztünk. De nem hiszem, hogy valaha is eljutnánk ideig.*” (II. kötet, 316. o. Kiemelés tőlem – H. A.) Ezzel a végszóval az idős Scholem nem egyszerűen kulcsot adott művének értelmezői kezébe, hanem még ki is nyilatkoztatta egyfajta testamentumképpen, hogy lássák: milyen rugóra járt is az ő szigorú tudományának gépezete, vagy, pontosabban szólva, milyen szenvedély fűtötte a látszólag olyan szenvedélytelen, akkurátus, filológus felfedező mesterségét. De ez csak a zárómondata egy hosszú dialógusnak. Így nem sokkal korábban, a *kabbala* tanulmányozásáról folyik a szó. (Tudvalevő, hogy Scholem egyik legnagyobb, ha nem a legnagyobb *trouville*-a a *kabbala* és ezen belül a ZOHAR felfedezése a modern tudomány számára.) Az interjú egyik készítője megkérdezi Scholemet, mivel magyarázza, hogy a nem vallásos diákok komolyabban veszik a kabbala vallásos üzenetét, mint a vallásosak, s hogy ezek a világiak valamiféle „*égő szikra*” után ku-

* A kötet a Suhrkamp-válogatás magyar fordítása. Megtévésztő, hogy a kiadó nem törölte az interjú elején szereplő német lábjegyzetből, hogy a fordítás – héberből – Moshe Kohn munkája.